

УДК 261.6

Армен Михайловський

Релігійні аспекти Чорнобильської катастрофи

Розглядаються релігійні аспекти Чорнобильської катастрофи. Звертається увага на важливість їх осмислення з метою розв'язання її наслідків, а також проблем сучасної техногенної цивілізації назагал.

Ключові слова: Чорнобильська катастрофа, релігія, секуляризація, суспільна свідомість

Armen Mykhailovskyi

The religious aspects of the Chernobyl disaster

The religious aspects of the Chernobyl disaster are analyzed. Attention is drawn to the importance of their understanding in order to resolve its effects and problems of modern industrial society in general.

Keywords: Chernobyl disaster, religion, secularization, social consciousness

Чорнобильська катастрофа, що стала однією з найбільших техногенних катастроф в історії людства, є похмурим нагадуванням про ціну науково-технічного прогресу. Аварія, що сталася в 2011 р. на атомній станції Фукусіма 1, ясно показала, що, незважаючи на ускладнення техніки і розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, катастроф, подібних до Чорнобильської, неможливо уникнути. Майбутнє не може мислитися безпечним, усі ризики, що пов'язані з науково-технічним прогресом, досі актуальні, а, отже, актуальним є коло проблем, що пов'язане з Чорнобильською катастрофою. Воно заслуговує на пильну увагу і вивчення в різних своїх проявах. Тема Чорнобильської катастрофи достатньо розроблена, їй присвячені дослідження в екологічних, економічних, політичних, соціальних сферах, але окремих інтерес може представляти духовна сфера, оскільки вона більшою мірою відповідальна за формування світогляду індивіда і його відношення до навколишньої дійсності. Мета даної статті полягає у розгляді релігійних аспектів Чорнобильської катастрофи і виявленні їх впливу на суспільну свідомість.

З розпадом СРСР і з активізацією духовної сфери в пострадянській свідомості Чорнобильська катастрофа стала набувати есхатологічних рис. Сам розпад СРСР набув деякого есхатологічного сенсу: руй-

нування старого світоустрою, зміна світоглядних парадигм. Варто зазначити, що ранній пострадянський період характеризується сплеском інтересу суспільства до різних містичних і ізотеричних вчень. Це можна пояснити не лише духовним голодом, але також есхатологічними настроями, пов'язаними з розпадом СРСР і межею тисячоліть. В цих умовах Чорнобильська катастрофа виступила передвісником прийдешніх апокаліптичних подій, свого роду апокаліпсис в малих масштабах. Відчуття близького кінця світу посилювалося інтерпретацією апокаліптичних пророцтв, в текстах яких стала вгадуватися Чорнобильська катастрофа: «Третій ангел затрубив, і впала з неба велика зірка, що палала подібно до світильника, і впала на третю частину рік і на джерела вод. Ім'я цієї зірки «полин»; і третя частина вод стала, як полин, і багато з людей померло від вод, тому що вони стали гіркі» (Одкр. 8: 10–11). Рослина «полин звичайний» має другу назву – чорнобиль або чорнобильник, що походить від чорнувато-го стебла. Звідси й виникла думка, що у вище зазначеному тексті йдеться про атомну катастрофу.

В традиційному релігійному середовищі Чорнобильська катастрофа стала сприйматися як покарання за гріхи. Так з нагоди 25-ї річниці аварії Патріарх Московський і всієї Русі Кирил заявив: «Господь міг і зупинити руку оператора, який, управляючи реактором, зробив страшну помилку. Господь попустив. І багато людей своєю смертю, можливо, внесли свій вклад в спокутування гріхів» [5]. У розвідці, присвяченій Чорнобильській катастрофі, протоієрей Георгій Горбачук, ректор Володимирського єпархіального духовного училища, пише: «...рідко називалася (частіше сором'язливо замовчувалася) головна причина, загальна для усіх бід людської історії, відносно якої усі інші причини лише наслідки – глибоке ушкодження і перекручення природи самої людини, що народжує ці катастрофи». І далі: «Чи не в тому причина усіх людських бід, усіх «чорнобилів», що людина в гордині своїй не хоче зізнатися сама собі, що в нинішньому стані вона духовно неповноцінна, що лише своїми силами вона не здатна вирватися з цього тяжкого положення, що їй потрібна рішучість покликати на допомогу Того, від кого вона відвернулася – Отця і Творця всіх істот» [2]. Тут йдеться про пряму залежність катастрофи від природної гріховності людства. Також в середовищі традиційної

релігії Чорнобильська катастрофа знайшла свій прояв в спеціальних присвячених храмах і в релігійному живописі. Створюється ряд ікон, присвячених Чорнобильській катастрофі, найбільш відома з яких є «Чорнобильський Спас», написаний іконописцем Троїце-Сергієвої Лаври Владиславом Горецьким. Ікона цікава не лише сюжетом, що відображає події катастрофи, але і тим, що на ній зображені люди в сучасному одязі. У верхній частині ікони розташовані фігури Богородиці, Ісуса Христа і Архистратига Михаїла – Він веде людську Божу рать живих і мертвих «чорнобильців». У нижній частині ікони на передньому плані розташована знаменита «Чорнобильська сосна», вона одночасно схожа і на хрест, і на тризуб, який є гербом України, на горизонті видніється будова 4-го енергоблоку, над ним у небі летить зірка «полин» [4].

Як ми бачимо, Чорнобильська катастрофа має глибокий релігійний і архетипічний підтекст. У цьому ключі катастрофа може служити в ролі деякого попередження, де простежується аналогія із старозавітними містами, такими, як Содом і Гоморра, які внаслідок відступу від норм, встановлених Богом, піддаються руйнуванню і запустінню. В сучасному секуляризованому суспільстві фігура розгніваного караючого Бога може замінюватися на деяку абстрактну силу на зразок одухотвореної природи, яка завдає людству (яке у своїй діяльності також відступило від природних законів) удару у відповідь за бездумне використання технологій.

Особливо чітко секуляризовані форми релігійності навколо Чорнобильської катастрофи проглядаються в так званій екологічній свідомості, де сам факт аварії стає чинником активізації духовної сфери. «Екологічна свідомість – це здатність розуміння нерозривного зв'язку людської спільноти з природою, залежність благополуччя людей від цілісності і порівняльної незмінності природного середовища і використання цього розуміння в практичній діяльності. Широке поширення в людській спільноті екологічної свідомості найчастіше пов'язане з певними екологічними катаклізмами, які примушують людей замислитись про наслідки своєї господарської діяльності для природного оточення» [7]. «Сьогодні в екології, в екологічній свідомості бачать альтернативу аморальності, бездуховності, заміну втрачених ідеалів і інтегруючий початок» [1,

с. 248]. «Звернення до екологічного чинника обумовлене тим, що екологічні проблеми слугують наочним емпіричним матеріалом, що вказує на необхідність змін, які людство повинне зробити в собі, у тому числі і у сфері формування екологічної свідомості» [3, с. 11]. Світогляд в рамках екологічної свідомості тісно пов'язаний з концепцією ноосфери Вернадського. Ноосфера – це мета-Всесвіт (насамперед, біосфера, геосфера, прилеглий до Землі Космос тощо). Водночас, ноосфера – це свого роду «космологічний розум», який домагається гармонії у взаємодії соціосфери, техносфери і біосфери. «Екологічна свідомість як елемент ноосфери, будучи відображенням екологічних взаємозв'язків між суспільством і довкіллям, є системним утворенням, що пронизує усі рівні суспільної свідомості» [3, с. 11]. Як головна умова досягнення ноосфери зазначається необхідність еволюції внутрішнього світу людини. У цьому підході екологічна свідомість також є невід'ємним елементом релігійного світогляду послідовників Нью-ейдж. «Поняття «екології» займає сьогодні одне з ключових місць в їхньому світогляді і має широке тлумачення. Наприклад, теорія «глибинної екології» обґрунтовує не лише біологічні взаємозв'язки, але і рівноправну містичну єдність усіх живих організмів. Сама планета Земля сприймається як жива і священна істота» [3].

Аспекти екологічної свідомості, пов'язаної з Чорнобильською катастрофою, знайшли свій прояв в сучасній медіакультурі. Яскравим прикладом може служити вельми популярна франшиза «Сталкер» у вигляді серії книг і комп'ютерних ігор. У самому сюжеті гри експлуатується ноосферна тематика, де в епіцентрі Чорнобильської катастрофи *присутнє деяке* надприродне розумне утворення, що зветься «Моноліт», навколо якого утворюється релігійна група прибічників. В інтернет-співтоваристві деякими прихильниками серії навіть здійснювалися спроби на основі ігрового всесвіту створити реальний релігійний рух. Окремо варто згадати художній фільм «Аватар», в якому безпосередньо Чорнобильська катастрофа не згадується, але сюжет будується навколо протиріччя системи «Людина – техніка – природа». В сюжеті фільму людство у своїй діяльності досягло інших планет, де прагне знищити існуючу біосферу (наділену розумним принципом) на догоду потреб своєї техногенної цивілізації.

Наведені приклади свідчать про переважання екологічних і ноосферних ідей в свідомості сучасного суспільства.

Розглянувши релігійну складову Чорнобильської катастрофи в різних її аспектах, стало можливим відзначити, що в суспільній свідомості вона набуває двоякої форми при спільному знаменнику. З одного боку – це традиційна форма релігійності, де катастрофа мислиться як прямий наслідок людської гріховності, а з іншого – релігійна складова катастрофи набуває секуляризованих форм, де людська гріховність з'являється не у вигляді першорідного гріха, а у вигляді технічної експлуатації природи, тобто постулюється хибна суть сучасної техногенної цивілізації. Вирішення проблеми в цьому ключі бачиться в переході суспільства на більш високий рівень свідомості.

1. Гайсин И. Т. Формирование эколого-исторического сознания учащихся на основе интегрированного элективного курса «история взаимодействий общества и живой природы» / И. Т. Гайсин, И. И. Фазылзянова // Вестник Казанского технологического университета. — 2011. — № 13. — С. 248–256.
2. Горбачук Г. Слово священника – В чем причина бед человеческих? [Электронный ресурс] / Г. Горбачук. — Режим доступа: http://4ernobyl.ru/publ/kultura/religija/slovo_svjashhennika_v_chem_prichina_bed_chelovecheskikh/13-1-0-64.
3. Жаворонкова О. М. Экологическое сознание как элемент ноосферы / О. М. Жаворонкова // Известия Волгоградского государственного технического университета. — 2008. — № 5 (7). — С. 10–12.
4. Икона «Чернобыльский Спас» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.hram-feodosy.kiev.ua/icon_chern_spas.htm.
5. Патриарх Кирилл: Чернобыль – кара за людские грехи [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://4ernobyl.ru/publ/kultura/religija/patriarkh_kirill_chernobyl_kara_za_ljudskie_grekhi/13-1-0-69.
6. Чапнин С. Экология эры Водолея [Электронный ресурс] / С. Чапнин. — Режим доступа: <http://www.wco.ru/biblio/books/vatower/Main.htm>.
7. Экологическое сознание [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/emergency/3350/Экологическое>.